

Бортнік Н.Д.
Головні особливості жанру дзуйхіцу
(на матеріалі твору "Записки в узголів'ї" Сей Шьонагон)

*Бортнік Наталія Дмитрівна, аспірант кафедри китайської корейської та японської філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

Анотація. Статтю присвячено аналізу головних особливостей жанру дзуйхіцу. Особливу увагу приділено творові "Записки в узголів'ї" Сей Шьонагон, як такий, що є характерним для даного жанру. Серед особливостей зазначено: документальність, безфабульність, мозаїчність тощо.

Ключові слова: *дзуйхіцу, "слідом за пензлем", "Записки в узголів'ї", Сей Шьонагон, щоденникова література*

У жодній літературі світу жанр дзуйхіцу не займає такого важливого місця, як в японській літературі. Жанр дзуйхіцу (досл.: "слідом за пензлем") цікавий своєю структурою та творчим методом. Цей метод базується на японському сприйнятті світу та навколишньої дійсності, на тогочасних головних естетичних принципах і релігійних віруваннях японців.

Про жанр дзуйхіцу та його особливості ідеться у працях: Григор'євої Т.П., Колпакчі Є.М., Мещерякова О.М., Осадчої Ю.В. Особливу увагу у своїх дослідженнях жанру дзуйхіцу приділяють Горегляд В.Н. "Дневники и эссе в японской литературе", Астон В. "История японской литературы", Моррис А., Ікеда Кікан, Ікута Шюнгецу тощо.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні головних особливостей жанру дзуйхіцу на матеріалі твору Сей Шьонагон "Записки в узголів'ї", оскільки саме цей твір вважається одним із найвідоміших представників цього жанру і найпершим в японській літературі твором цього жанру на японській мові. У дослідженні було використано текст "Записок в узголів'ї" японською мовою та перший повний переклад українською мовою, зроблений нами.

До жанру дзуйхіцу відносять зібрання коротких новел, описів природи, роздумів, нотатки з приводу різних подій, перерахування предметів, що об'єднуються автором по якійсь одній ознаці. Головне, що має зробити автор під час написання твору – відобразити красу, не фокусуючись на конкретному предметі, передати швидкоплинність і в той самий час постійність, залишити читачеві простір для роздумів, для власних емоцій і переживань. Під час швидкого прочитання твору читач, швидше за все, нічого особливого не знайде, твір, наповнений думками та емоціями, залишиться лише текстом. Проте вдумливий, читач залишившись наодинці з твором і автором, обов'язково отримає естетичне задоволення. Жанр дзуйхіцу відрізняється незавершеністю загальної структури пам'ятки, а частково – і його елементів. Цілком можливо, що незавершеність елементів входила в творчий задум Сей Шьонагон. Справа в тому, що ідея цінності естетичної та філософської незавершеності була в аристократичному середовищі вельми популярною. "Цікаво, – писав Кенко-хоші, – коли щось залишається незавершеним, – це викликає почуття, ніби життя тече довго і спокійно. Одна людина сказала якось:

– Навіть при будівництві імператорського палацу одне місце навмисне залишили недобудованим" [2, с. 76].

Незавершеність неповторна. Література жанру дзуйхіцу тому і поширилась в Японії так широко, що вона представляє один з характерних для цієї країни способів світосприйняття. Пам'ятка цікава перш за все

тим, що, базуючись на стійких елементах японської культури, вона стала основою літературного феномену (а жанр дзуйхіцу, безумовно, можна назвати феноменальним), тісно пов'язаного з різними явищами середньовічної японської культури.

До жанру дзуйхіцу також належать наступні твори, які поділяють на класичні дзуйхіцу: "Записки в узголів'ї" Сей Шьонагон, "Записки з келії" Камо-но Чьомей, "Записки від нудьги" Кенко Хоші, "Промови короткі та дорогоцінні" Ічігон Ходан; та на сучасні дзуйхіцу: "Красою Японії народжений" Кавабата Ясунарі, "Існування та відкриття краси" Кавабата Ясунарі, Тані Сумі "Паломниця з Японії".

Дзуйхіцу – це суто японський жанр, хоча цікаво зазначити, що саме слово дзуйхіцу як позначення певного прозового жанру виникло та потрапило до Японії з Китаю значно пізніше, аніж з'явилися перші твори, що належать до цього жанру. У Китаї та Кореї є схожі жанри. Наприклад, у Китаї є жанр суйбі та жанр біцзи, у Кореї – псехоль. Найчастіше поряд із «Записками в узголів'ї» згадуються «Висловлювання» («Цзацуань») китайського письменника Лі Шань-іня.

Принцип жанру – повна свобода письма, не керуючись жодним планом, поза рамками будь-якої фабули, нібито слідуючи за пензлем. Цей жанр не має повної аналогії у світовій літературі, інколи його порівнюють з есе. Та В. Маркова зазначає, що жанр дзуйхіцу більше схожий на щоденники або на записні книжки [5, с. 20]. Ми відчуваємо свободу, природність, це повна імпрровізація, спонтанність. Причина може бути у незосередженості на самому собі, на своєму "я". Оточуючий мене світ прекрасний не тому, що я існую в ньому, він просто прекрасний сам по собі (яп.: "соно мама"). Саме тому і літери лягають на папір природно, як вийде, необхідно лише слухати своє серце, яке б'ється в унісон з усіма речами, що нас оточує.

Характерною особливістю "Записок в узголів'ї" часто вважається хаотичність, безсистемність у розташуванні елементів – данів, тематична і стилістична уривчастість, відсутність єдиної фабули. Багато дослідників (Астон В.Г., Р. Мацумото, Маруяма Рімпай, Морі Сакае та ін.) [6, с. 15] вважають ці особливості спільними для всіх творів жанру дзуйхіцу. У той самий час у ряді робіт висловлюються думки про наявність зв'язків між елементами у творах дзуйхіцу, про побудову їх за певними законами [4, с. 11-13]. Єдність твору дзуйхіцу прихована за зовнішньою роз'єднаністю його елементів, за безсистемністю їх чергування. Однак подібний прийом – який цілковито можна назвати художнім – притаманний не лише цьому літературному жанру, але й багатьом традиційним школам японського мистецтва, зокрема архітектурі, садовому мистецтву, живопису.

Кавабата Ясунарі так описував твір Сей Шьонагон: "Коли я прочитав "Генджі" а потім перейшов до "Записок" то був вражений: вони легкі, витончені, неочікувані, експресивні – захоплюють подих. Це потік справжніх, свіжих, гострих відчуттів. Сміливість неочікуваних асоціацій вразила мене» [3].

В цілому есеїстичні твори середньовічної Японії (в тому числі і жанр дзуйхіцу) характеризуються наступними жанровими ознаками:

1. Мозаїчність – твір складається з окремих тематично, композиційно та стилістично неоднакових елементів [1, с. 349]. Порівняймо, наприклад, класифікуючий дан та есеїстичний уривок твору "Записок в узголів'ї":

Дан 29. Те, від чого бринить у серці

"Коли бачиш маленьких горобців. Коли проїжджаєш повз маленьких діточок, які граються. Коли спостерігаєш, як дорогоцінне дзеркало вже трохи потемнішало. Бачити, як високоповажний чоловік зупиняється біля будинку і просить служниць щось запитати в мене. Покупатися, нафарбуватися, одягти кімоно, просякнуте маслами – ось щастя, навіть якщо тебе ніхто не бачить. Серце б'ється і від того, коли чекаєш на коханого, а тому навіть від кожного звуку вітру чи дощу серце вже вискакує з грудей" [Тут і далі переклад наш].

Дан 32.

«Екіпаж вельмишановного пана має їхати повільно. Якщо він занадто швидко їде, то це зовсім не гарно виглядає. Коли повозка пролітає дуже швидко, то прислуга не встигає роздивитися, хто проїхав. Тоді цікаво думати, хто ж проїхав. А от який інтерес, коли екіпаж їде повільно, тоді вже можна побачити, хто там у ньому їде – і зовсім не цікаво» [7, с. 110].

Ми подали для прикладу лише два дани і вже змогли переконатись у мозаїчності твору, а читачеві "Записок в узголів'ї" дуже легко відчутти їх "різнобарвність" та "строкатість".

2. Безфабульність – твір в цілому позбавлений єдиного фабульного зв'язку. Досить часто автор розповідає у поряд розташованих даних зовсім про різні речі [1, с. 349]. Для прикладу можна навести дани 89 та 90.

Дан 89. Те, що навіює смуток

"Постійно шморгати, коли розмовляєш крізь сльози. Коли жінка вискубує брови" [7, с. 183].

Дан 90. Після того, як я ходила до караулу Лівой гвардії

"Незабаром після того випадку, коли я ходила до караулу Лівой гвардії, я повернулася до свого рідного села. Раптом отримала листа від імператриці з наказом повернутися до палацу. Одна з придворних дам записала зі слів імператриці: «Я пам'ятаю, як дивилася тобі услід, коли ти вранці йшла до караулу Лівой гвардії. Це було прекрасно. Чому ти така бездушна?..» [7, с. 183-184].

Перший з наведених двох данів є класифікуючим, а другий – описовим. Вони не об'єднані фабульним зв'язком і становлять окремі елементи пам'ятки, які можуть бути переміщені майже у будь-яке місце. До речі, на жаль, і до сих пір дослідникам не відома архітектоніка книги, оскільки оригінальний текст "Записок" не зберігся. Переписувачі змінювали місцями дани, укладачі групували їх за темою, за характером дану. Проте, саме тому, що жанр дзуйхіцу має безфабульний характер, як би переписувачі не змінювали дани місцями від того не змінювалась художність та краса "Записок".

3. Документальність – риса, спільна для дзуйхіцу та щоденників. Деякі дани навіть починаються характерними для щоденникової літератури фразами [1, с. 349].

Дан 108.

"Коли в десятих числах першого місяця молодша сестра імператриці стала дружиною спадкоємця престолу, вона оселилась у палаці. Не можна навіть перерахувати, скільки було чудових святкувань з цього приводу. Деякий час сестри взагалі не бачилися, лише писали вірші одна одній, та от все ж таки сестра вирішила, що в двадцятих числах лютого навідається до імператриці. На цю честь апартаменти імператриці були особливо прикрашені. Придворні дами також усі були готові. Пані прибула вночі, за декілька годин до світанку. У східному крилі палацу Токаден для гості були приготовані апартаменти. На зорі у палац прибули батьки: поважний канцлер Мічтака з дружиною. Ставні шітомі підняли дуже рано. Імператриця знаходилась у південній стороні палацу. Ширми з трьох боків огорожували місце, де сиділа імператриця. Поверх циновки для імператриці поклали подушку, принесли круглу жаровню. Дами зібралися біля імператриці, ширма закривала їх від інших..." [7, с. 233].

Дуже часто у "Записках" можна зустріти такі фрази, характерні для щоденникової літератури: "Першого січня, на Новий рік..." (дан 3), "Одного разу То-но бен" (дан 57), "Одного дня я їхала повз якийсь будинок" (дан 63), "Пам'ятаю, що трапилося це у дні очищення п'ятого місяця" (дан 104) тощо.

4. Необов'язковість співпадіння просторової позиції автора з позицією головного героя відривку в сюжетних описах, можливість переключення позиції автора з одного героя на іншого при збереженні автором емоційного центру опису [1, с. 349].

Якщо коротко підсумувати головні особливості жанру дзуйхіцу, то до таких належать: хаотичність, безсистемність у розташуванні елементів – данів, тематична і стилістична уривчастість, відсутність єдиної фабули.

Єдність твору дзуйхіцу приховане за зовнішньою розкиданістю елементів, за сумбурністю їх чергування. Горегляд В.Н. порівнює дзуйхіцу зі стилем живопису хайга. "Лаконічні, написані упереміш з каліграфічним текстом, невеликі, як правило, монохромні малюнки на перший погляд справляють враження випадкових начерків, що були виконані пензлем дилетанта. Та раптом, виходить, що такий ефект входив у задум автора і за зовнішньою простотою та легкістю виконання приховується величезна творча праця" [1, с. 350]. Можливо, також і через це дослідники до сих пір дискутують про структуру твору "Записок в узголів'ї" – чи дани були "розкидані", а чи їх "розкидала" письменниця, слухаючи свої почуття та "слідуючи за пензлем".

Сей Шьонагон і подумати не могла, що дасть початок ще одному жанру, цікавість до якого не проходить вже майже десять століть. Жанр дзуйхіцу вплинув на подальшу японську літературу досить сильно. Навіть сучасні письменники у своїх доробках, так само як і у творах дзуйхіцу це робили письменники доби Хейан, використовують багато метафор, недововок, повторів, фабула їх дещо неясна, а сюжету бракує послідовності. Всі ці риси властиві і для всієї японської літератури взагалі. Причиною такого стану речей є те, що саме жанр дзуйхіцу виражає японський характер та, за словами Кавабата Ясунарі, "душу японського народу – кокоро" [3].

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Горегляд В.Н. Дневники и эссе в японской литературе X-XII вв. / В.Н. Горегляд. - М.: Наука, 1975. - 377с.
Goregliad V.N. Diaries and Essays in Japanese Literature X-XII Centuries. / V.N. Goregliad. - M.: Nauka, 1975. - 377p.
2. Горегляд В.Н. О жанровых особенностях «Записок от скуки» Кэнко-хоси (к вопросу о жанре «дзуйхицу») / В.Н. Горегляд // «Вопросы филологии и истории стран советского и зарубежного Востока». - 1961. - С. 67-78.
Goregliad V.N. On the genre of "Essays in Idleness" by Kenko-Hoshi (the question of the genre of "Zuihitsu") / V.N. Goregliad // "Philology and History of the Soviet and European Oriental Studies" - 1961. - P. 67-78.
3. Кавабата Ясунари Существование и открытие красоты / Перевод с японского В.Маркова. - 2007. [Э-ресурс]
Kawabata Yasunari Existence and Discovery of Beauty / translated from Japanese V.Markova. - 2007. - [Online]: <http://lib.rus.ec/b/348799/read>
4. Конрад Н.И. Японская литература. От «Кодзики» до Токутами / Н.И. Конрад. - М.: Золотой век, 1974. - 567с.
Conrad N. Japanese Literature. From the "Kojiki" to Tokutomi / N.I. Conrad. - M.: Zolotoi vek, 1974 - 567p.
5. Сэй Сёнагон Записки у изголовья / Сэй Сёнагон [пер. с древнеяпонского В. Марковой]. - М.: Астрель, 2011. - 231с.
Sei Shonagon The Pillow Book / Sei Shonagon [trans. from ancient Japanese V. Markova]. - Moscow: Astrel, 2011. - 231p.
6. 高木一野介 「日本文学—古典」岩波小事典 東京 1966年 211頁
Takagi Ichinosuke Classic Japanese Literature. - Tokyo: Iwanami Shoten, 1966. - 211 p.
7. 松尾聰 「枕草子」小学館 1974年 東京 526頁
Satoshi Matsuo The Pillow Book/ S.Matsuo. - Tokyo: Shogakukan, 1974. - 526 p.

Bortnik N. The main peculiarities of the genre zuihitsu (on the material of the "Pillow Book" written by Sei Shonagon)

Abstract. The article is dedicated to the analysis of the main peculiarities of the genre dzuihitsu. A special attention was paid to the "Pillow Book" written by Sei Shonagon, as the most representative of this genre. Among the peculiarities we stress on at the follow: documental way of writing, the absence of the plot, mosaic way of presenting the story.

Keywords: zuihitsu, "following the brush", "The Pillow Book", Sei Shonagon, dairies

Бортник Н. Главные особенности жанра дзуйхицу (на материале "Записок у изголовья" Сэй Сёнагон)

Аннотация. Статья посвящена анализу главных особенностей жанра дзуйхицу. Особое внимание уделено произведению "Записки у изголовья" Сэй Сёнагон, которое является характерным для данного жанра. Среди особенностей выделим: документальность, бесфабульность, мозаичность.

Ключевые слова: дзуйхицу, "следуя за пером", "Записки у изголовья", Сэй Сёнагон, дневниковая литература